

УДК 548.3

Сідей В.І., к.х.н., с.н.с.; Штейфан А.Я., н.с.

КРИСТАЛОХІМІЧНИЙ АНАЛІЗ СУБСУЛЬФІДУ ІНДІЮ In_5S_4 : МОДЕЛЬ ЗВ'ЯЗКОВОЇ ВАЛЕНТНОСТІ

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», НДІ фізики і хімії твердого тіла;
88000, м. Ужгород, вул. Підгірна, 46. e-mail: sidey@yandex.ua

Подвійна система In–S [1], фазова діаграма стану якої набула сучасного вигляду в серії робіт за участю одного з авторів [2-4], характеризується утворенням шести стабільних проміжних фаз низького (звичайного) тиску: $\alpha\text{-InS}$, $\beta\text{-InS}$, In_6S_7 , $\text{In}_{3-8}\text{S}_4$ (шпінельна фаза, що існує в досить широких концентраційних межах), $\alpha\text{-In}_2\text{S}_3$ і $\beta\text{-In}_2\text{S}_3$. На відміну від цілої низки інших гіпотетичних бінарних фаз In_xS_y , існування яких в умовах звичайного тиску було спростовано ще в 1966-му році [5], повідомлення про успішний синтез кубічної фази In_5S_4 ($\text{In}'\text{In}_4\text{S}_4$) [6] було підтверджено переконливими (принаймні, за прийнятими в кристалографії статистичними показниками розбіжності або R -факторами) результатами рентгеноструктурного аналізу цієї фази [7]. Згодом автори роботи [8] заперечили існування сполуки In_5S_4 на підставі того, що синтез цієї фази відбувався в розплавленому Станумі, котрий авторами робіт [6,7] розглядався як нейтральний розчинник, і запропонували для цієї фази хімічну формулу SnIn_4S_4 ($\text{Sn}^{2+}\text{In}^{1.5+}_4\text{S}^{2-}_4$). Пізніше в літературі з'явилось повідомлення від авторів роботи [8] про успішний синтез і визначення кристалічної структури аналогічної до SnIn_4S_4 кубічної фази GeIn_4S_4 ($\text{Ge}^{4+}\text{In}^{+}_4\text{S}^{2-}_4$) [9]. Заряди іонів для SnIn_4S_4 і GeIn_4S_4 підбирались авторами робіт [8,9], виходячи з принципу електронейтральності сполук; однак важко не помітити, що, незважаючи на хімічну аналогію й ізоструктурність, запропоновані заряди іонів тернарних сполук SnIn_4S_4 і GeIn_4S_4 суттєво відрізняються.

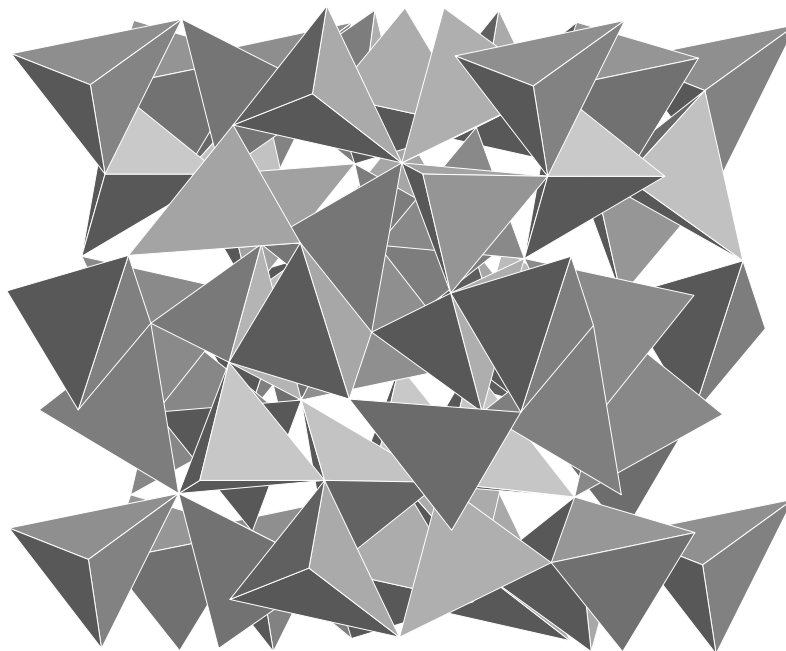
Беручи до уваги суперечливість вищезгаданої наукової інформації, ми вирішили провести кристалохімічний аналіз запропонованих структурних моделей In_5S_4 [7], SnIn_4S_4 [8] і GeIn_4S_4 [9] з використанням моделі зв'язкової валентності [10,11].

Розроблена Л. Полінгом і розвинута І.Д. Брауном модель зв'язкової валентності (МЗВ; в англійській літературі – "the bond valence model") [10,11] протягом останніх десятиріч набула загального визнання в структурній неорганічній хімії як зручний і водночас потужний інструмент для перевірки коректності експериментально визначених кристалічних структур. Зв'язкова валентність (ЗВ) визначається як частина "класичної" валентності (в сучасному трактуванні: кількість чи фракція електронної пари Льюїса), що припадає на кожен конкретний зв'язок між центральним атомом (іоном) A координаційної сфери $[\text{AX}_n]$ та протилежно зарядженим лігандом X . Числове значення ЗВ (s_{AX}), виражене у валентних одиницях (в.о.), для розглядуваного хімічного зв'язку $A-X$ зазвичай розраховується за формулою

$$s_{\text{AX}} = \exp[(r_0 - r_{\text{AX}})/b] \quad (1),$$

де r_{AX} – міжатомна відстань, r_0 та b – емпірично встановлені константи або параметри ЗВ, величини яких залежать від природи атомів (іонів) A і X (r_0 відповідає міжатомній відстані з формально одинарним зв'язком; b часто розглядається як "універсальна константа" $0.37 \text{ \AA}$). У двох фундаментальних роботах [12,13] параметри (r_0 ; $b = 0.37 \text{ \AA}$) були визначені (шляхом прямого розрахунку [12,13] або екстраполяції [13]) для близько тисячі пар атомів (іонів); при цьому, незважаючи на фіксовану величину b , опубліковані у [12,13] параметри загалом демонструють задовільну якість.

Для якісно розшифрованих стійких впорядкованих структур, сума ЗВ навколо кожного із симетрично незалежних атомів зазвичай близька до формального числового значення його ступеня окиснення, й відхилення рідко перевищує 10%.

Рис. 1. Фрагмент структури фаз MIn_4S_4 ($M - In', Sn, Ge$) [7-9]: тривимірний каркас, сформований координаційними тетраедрами $[InMS_3]$.

Кристалічні структури фаз MIn_4S_4 ($M - In', Sn, Ge$) [7-9] зручно описати як складний тривимірний каркас, сформований з координаційних тетраедрів $[InMS_3]$. На кожному атомі M сходяться чотири тетраедри $[InMS_3]$, тоді як на атомах Сульфуру сходяться три тетраедри. Таким чином, структури MIn_4S_4 ($M - In', Sn, Ge$) [7-9] містять координаційні сфери трьох типів: $[InMS_3]$, $[MIn_4]$ і $[SIn_3]$.

Для безпосереднього розрахунку сум ЗВ придатні лише координаційні сфери $[SIn_3]$, оскільки з різних типів хімічного зв'язку [тобто $In - In'(Sn, Ge)$ та $In - S$], присутніх у структурах фаз MIn_4S_4 ($M - In', Sn, Ge$), надійні параметри ЗВ були визначені лише для зв'язку $In^{3+} - S$ ($r_0 = 2.370 \text{ \AA}$ і $b = 0.37 \text{ \AA}$ [12]) і $In - S$ (для всіх ступенів окиснення Індію, $r_0 = 2.36 \text{ \AA}$ і $b = 0.37 \text{ \AA}$ [13]).

Середньозважені міжатомні відстані $In - S$ в опублікованих структурах MIn_4S_4 ($M - In', Sn, Ge$) [7-9] складають практично сталу величину $\sim 2.52 \text{ \AA}$. За формулою (1) з використанням параметрів $r_0 = 2.370 \text{ \AA}$ та $b = 0.37 \text{ \AA}$ [12] легко встановити, що вищезгадана міжатомна відстань $\sim 2.52 \text{ \AA}$ відповідає величині $s = 0.667 \approx 2/3$ в.о.; отже середня сума ЗВ, розрахована для атомів

Сульфуру в усіх структурах MIn_4S_4 ($M - In', Sn, Ge$), очікувано складає величину ~ 2 в.о. ($\sim 2/3$ в.о. $\times 3$). Аналогічно, для атомів Індію суми ЗВ, одержані з міжатомних відстаней $In - S$ і без врахування зв'язку $In - In'(Sn, Ge)$, складають ~ 2 в.о. Величини сум ЗВ, розраховані з параметрів $r_0 = 2.36 \text{ \AA}$ і $b = 0.37 \text{ \AA}$ [13], менші від вищезгаданих сум ЗВ лише на $\sim 3\%$, і ця незначна різниця принципово не впливає на висновок про те, що (а) ступінь окиснення Індію в структурах MIn_4S_4 ($M - Sn, Ge$) рівний +3; (б) ступені окиснення Sn і Ge в структурах MIn_4S_4 ($M - Sn, Ge$) формально складають -4; (в) фази In_5S_4 ($In'In_4S_4$) не існує.

Дійсно, ступінь окиснення Індію може формально дорівнювати +2 у сполуках, що містять хімічний зв'язок $In - In'$ одинарного порядку, котрому відповідає $s \approx 1$ в.о. чи одна електронна пара Льюїса. Наявність зв'язку $In - In'$ можлива всередині координаційної сфери $[InIn'S_3]$, при цьому сума ЗВ, розрахована для центрального атома In, рівна ~ 3 в.о. (~ 2 в.о. від зв'язків $In - S$ і ~ 1 в.о. від зв'язку $In - In'$). Однак у цьому випадку сума ЗВ, розрахована для центрального атома In' координаційної сфери $[In'In_4]$, повинна дорівнювати ~ 4 в.о. (тобто ~ 1 в.о. $\times 4$), що є

неможливим з хімічної точки зору. На підставі цих міркувань можна зробити однозначний висновок про неможливість існування фази In_5S_4 (що було підтверджено нами експериментально [2-4]).

За аналогічними міркуваннями, суми ЗВ, розраховані для центральних атомів Sn(Ge) координаційних сфер $[\text{Sn}(\text{Ge})\text{In}_4]$, складають ~ 4 в.о. Дійсно, міжатомні відстані Sn(Ge)–In добре узгоджуються із сумами одинарних ковалентних радіусів відповідних атомів [14], що вказує на *одинарний* порядок зв'язку Sn(Ge)–In, котрому відповідає ~ 1 в.о. Чотири зв'язки Sn(Ge)–In координаційних сфер $[\text{Sn}(\text{Ge})\text{In}_4]$ дають у сумі ~ 4 в.о. для центральних атомів Sn(Ge). Якщо ж взяти до уваги той факт, що Sn і Ge є більш електронегативними по відношенню до In [10], то ступінь окиснення Sn і Ge у сполуках $M\text{In}_4\text{S}_4$ (M – Sn, Ge) можна однозначно визначити як -4 , а ступінь окиснення Індію в цих же сполуках як $+3$ (що впливає з умови електронейтральності і з сум ЗВ).

Насамкінець слід відмітити, що низькі величини факторів розбіжності (R -факторів) помилково визначеної структури In_5S_4 [7] (котра насправді є структурою сполуки SnIn_4S_4 [8]) обумовлюються, вочевидь, неможливістю розпізнавання ізоелектронних іонів In^{3+} і Sn^{4+} за допомогою рентгенівської дифракції.

Список використаних джерел

1. Okamoto H. In–S (Indium – Sulfur). *J. Phase Equilib. Diffusion*. 2013, 34(2), 149-150.
2. Zavrazhnov A.Yu., Naumov A.V., Anorov P.V., Goncharov E.G., Sidei V.I., Pervov V.S. T–x phase

diagram of the In–S system. *Inorg. Mater.* 2006, 42(12), 1294-1298.

3. Zavrazhnov A.Yu., Naumov A.V., Sergeeva A.V., Sidei V.I. Selective chemical vapor transport as a means of varying the composition of nonstoichiometric indium sulfides. *Inorg. Mater.* 2007, 43(11), 1167-1178.
4. Berezin S.S., Berezina M.V., Zavrazhnov A.Yu., Kosyakov A.V., Sergeeva A.V., Sidei V.I. Phase Transformations of Indium Mono- and Sesquisulfides Studied by a Novel Static Thermal Analysis Technique. *Inorg. Mater.* 2013, 49(6), 555-563.
5. Duffin W.J., Hogg J.H.C. Crystalline Phases in the System In– In_2S_3 . *Acta Crystallogr.* 1966, 20(4), 566-569.
6. Wadsten T. On the preparation and properties of In_5S_4 obtained from molten tin. *J. Crystal Growth*. 1981, 52(2), 673-678.
7. Wadsten T., Arnberg L., Berg J.-E. The structure of pentaindium tetrasulfide. *Acta Crystallogr.* 1980, B36(10), 2220-2223.
8. Deiseroth H.J., Pfeifer H. $\text{In}_5\text{S}_4 = \text{SnIn}_4\text{S}_4$: Eine Korrektur! *Z. Kristallogr.* 1991, 196(1-4), 197-205.
9. Deiseroth H.J., Pfeifer H. Crystal structure of germanium tetraindium tetrasulfide, GeIn_4S_4 and germanium tetraindium tetraselenide, GeIn_4Se_4 . *Z. Kristallogr.* 1993, 208(2), 378-379.
10. Pauling L. The Nature of the Chemical Bond. Ithaca: *Cornell University Press*, 1960. P. 644.
11. Brown I.D. The Chemical Bond in Inorganic Chemistry: The Bond Valence Model. New York: *Oxford University Press*, 2002. P. 288.
12. Brown I.D., Altermatt D. Bond-valence parameters obtained from a systematic analysis of the Inorganic Crystal Structure Database. *Acta Crystallogr.* 1985, B41(4), 244-247.
13. Brese N.E., O'Keeffe M. Bond-valence parameters for solids. *Acta Crystallogr.* 1991, B47(2), 192-197.
14. Batsanov S.S. Experimental determination of covalent radii of elements. *Russ. Chem. Bull.* 1995, 44(12), 2349-2354.

Стаття надійшла до редакції: 28.05.2014.

CRYSTALLOCHEMICAL ANALYSIS OF THE In_5S_4 SUBSULFIDE: THE BOND VALENCE MODEL

Sidey V.I., Shteyfan A.Ya.

In order to eliminate some contradictions found in the literature for the $M\text{In}_4\text{S}_4$ (M – In, Sn, Ge) phases, the crystal structures of these phases reported earlier have been analyzed by using the bond valence model. Using the high-quality bond valence parameters $r_0 = 2.370 \text{ \AA}$ and $b = 0.37 \text{ \AA}$ reported for In^{3+} – S chemical bonds and covalent radii determined for In, Sn and Ge, it has been established that: (i) the subsulfide In_5S_4 does not exist; (ii) the oxidation state of Indium in the $M\text{In}_4\text{S}_4$ (M – Sn, Ge) compounds is definitely $+3$; while (iii) the oxidation states of Tin and Germanium in the $M\text{In}_4\text{S}_4$ (M – Sn, Ge) compounds are -4 .